

НАВЧАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА СТЕЖКА „ДИВОСВІТ НАВКОЛО НАС” ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Постановка проблеми. На сучасному етапі в умовах реформування системи освіти України, відбувається оновлення змісту та удосконалення форм і методів екологічної освіти школярів.

Відповідно до “Концепції екологічної освіти в Україні” [5] екологічна освіта як цілісне культурологічне явище повинна спрямовуватися на формування екологічної культури як складової системи національного та суспільного виховання всього населення України. Найважливішою педагогічною умовою формування екологічної культури є організація діяльності учнівської молоді серед природи, що стає можливим при створенні та функціонуванні навчальних екологічних стежок, які є виконують функції кабінету в природі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв’язку з тим, що організація діяльності учнів серед природи є найважливішою педагогічною умовою формування екологічної культури, тому довгий час відбувався пошук нових форм організації навчально-виховного процесу, способів більш тісного зв’язку уроків, позаурочної і позакласної роботи, шляхів педагогічно організованих взаємодій школярів з природою. Розробкою теоретичних і практичних питань методики екологічної освіти займалися А.М.Захлебний, І.Т. Суравегіна, В.В.Вербицький, М.Ф.Бойко, В.Е.Борейко.

Формулювання цілей статті є розгляд можливостей використання навчальної екологічної стежки як однієї із форм екологічної освіти. Для досягнення поставленої мети ставляться наступні задачі: розглянути дидактичні можливості екологічної стежки, розкрити її роль у професійній підготовці студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологічні стежки – є одним з найбільш ефективних засобів повноцінного спілкування з природою, оскільки мають оздоровче, рекреаційне, просвітне та навчально-виховне значення. Крім того, екологічні стежки можуть дати значно більше, а саме: спілкування з природою стимулює спостережливість, зацікавленість, формування активної життєвої позиції в природоохоронній роботі [1].

Педагогічна практика показала, що ефективною формою екологічної освіти є створення та використання навчальних екологічних стежок.

Наявність навчальних екологічних стежок забезпечує умови для виконання системи завдань, які організують та направляють діяльність учнів

в природному оточенні. Завдання ці виконуються під час комплексних екологічних екскурсій, польових практикумів, які виступають новими міжпредметними формами організації навчально-виховного процесу [3].

Під час занять на навчальній екологічній стежці поглиблюються та конкретизуються теоретичні знання учнів про морфологічні, біологічні та екологічні характеристики рослин і тварин, здійснюється осмислення існуючих взаємозв'язків між організмами, розуміння сутності ставлення суспільства та особистості до природи, школярі вчаться брати участь у дослідженні, охороні та збагаченні природи. Всі види діяльності на стежці прищеплюють любов до природи, рідного краю, виховують культуру індивідуальної поведінки в природі, формують практичні вміння і навички природоохоронної діяльності, тобто формують екологічну культуру відвідувачів [2].

У зв'язку з цим, ми вважаємо доцільною і актуальною професійну підготовку студентів до організації різнопланової діяльності школярів на навчально-екологічній стежці.

З метою підготовки майбутніх учителів до формування екологічної культури школярів та підвищення рівня їх екологічної грамотності, у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького в 2004 році була створена на території агробіологічного комплексу навчальна екологічна стежка "Дивосвіт навколо нас". Її головним призначенням є удосконалення професійної підготовки студентів до формування екологічної культури школярів під час викладання біології та екології у загальноосвітніх навчальних закладах шляхом використання навчальної екологічної стежки "Дивосвіт навколо нас".

Навчально-екологічна стежка – спеціально обладнана з освітньою метою природна територія, на якій створюються умови для реалізації системи завдань, що організують і спрямовують діяльність учнів у природному оточенні [4]. Завдання виконуються під час екскурсій, позаурочної та позакласної роботи, а також польового практикуму.

Навчальна екологічна стежка "Дивосвіт навколо нас" створена з метою удосконалення професійної підготовки студентів до формування екологічної грамотності і культури у школярів різного віку.

Екологічна стежка розрахована на три категорії відвідувачів: педагогів і вихователів, студентів університетів і педагогічних ВНЗ; дітей старших груп дошкільних установ; учнів загальноосвітніх шкіл; інших категорій населення.

Екологічна стежка розташована на території агробіологічного комплексу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, де з ініціативи ректора І.П.Аносова групою вчених

заповідника “Асканія-Нова” було закладено арбаретум. Довжина стежки – 2 км, час проходження – 1,5 години [6].

Режим використання навчальної екологічної стежки передбачає проведення навчальних екскурсій, навчальних занять, науково-дослідницької роботи, методичних семінарів.

З метою формування екологічної культури на екологічній стежці встановлені норми поведінки у природі, дотримання яких є обов’язковим. Зокрема, на екологічній стежці заборонено: проїзд автотранспорту, палити багаття, зривати рослини, галасувати, торкатися гнізд і кладки птахів, збирати лікарські рослини, збирати гриби, руйнувати грибниці.

Геоботанічна характеристика навчальної екологічної стежки “Дивосвіт навколо нас”. Клімат – помірно-континентальний, середньорічна кількість опадів – 350 мм, максимальна температура – 38-40 °С, мінімальна – 28 °С, переважають вітри східного і південно-східного напрямку, середня глибина промерзання ґрунту – 56 см, зими переважають безсніжні і малосніжні.

Структура стежки включає сім станцій: “Дендропарк”, “Рідкісні і зникаючі рослини”, “Агрофітоценоз”, “Лугова рослинність”, “Квітково-декоративні рослини”, “Без верби і калини нема України”, “Антропогенний вплив на біогеоценози”.

Головним стрижнем у формуванні в учнів відповідального ставлення до природи є їх дослідницька та практична діяльність з вивчення природи рідного краю, способів природокористування в даному регіоні, догляду за природним середовищем. На сьогодні з’явилося багато нових, досить ефективних форм організації практичної діяльності учнів з охорони та перетворення довкілля. Серед них екологічні експедиції, тематичні екскурсії, екологічні табори, екологічні пости, екологічний моніторинг тощо. Визначною формою позакласної роботи екологічного спрямування є навчальні практики. Для проведення такої роботи доцільно використовувати як матеріальну базу навчальну екологічну стежку, навчально-виховна ефективність якої значно вища порівняно з типовою навчально-дослідною ділянкою загальноосвітнього навчального закладу.

В зв’язку з цим, надзвичайно важливою ми вважаємо підготовку студентів до організації різнопланової діяльності школярів безпосередньо у природному середовищі.

На станціях екологічної стежки “Дендропарк”, “Рідкісні і зникаючі рослини”, “Агрофітоценоз”, “Лугова рослинність”, “Квітково-декоративні рослини”, “Без верби і калини нема України” доцільно вивчати флору і фауну свого регіону, морфологію й екологію окремих видів, засвоювати методику визначення рослин і тварин, місцеві екологічні традиції. Ці станції екологічної стежки більш пристосовані для використання такої супровідної форми навчання біології як екскурсії у природу.

Станцію “Антропогенний вплив на біогеоценози” доцільно використовувати у допоміжних формах організації навчання – предметних гуртках, навчальних лабораторіях, шкільних наукових об’єднаннях. Використання станції “Антропогенний вплив на біогеоценози” має на меті вивчення стану ґрунтового і рослинного покриву та причин, що призвели до негативних змін (природні небезпечні явища, рекреаційний тиск, антропогенне забруднення тощо) і потребує створення методичного забезпечення, а саме дидактичних пакетів дослідницьких завдань. Специфікою станції “Антропогенний вплив на біогеоценози” є відсутність стаціонарного розміщення. В залежності від дидактичної мети дослідницькі завдання виконуються на інших станціях екологічної стежки агробіологічного комплексу МДПУ імені Богдана Хмельницького.

Виконання дослідницьких задач найкраще сприяє поглибленню та розширенню екологічних знань учнів, формуванню навичок застосування теоретичних знань в практичній діяльності, екологічної культури. З метою формування у студентів навичок організації системної дослідницької роботи у школі нами розроблено дидактичний пакет дослідницьких завдань для виконання на станціях екологічної стежки.

Дидактичний пакет дослідницьких завдань зокрема включає методичні розробки різноманітних дослідів з метою оцінювання антропогенного впливу на ґрунт, на стан атмосферного повітря методом фітоіндикації, на стан природної води агробіологічного комплексу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

За роки функціонування і використання у навчально-виховному процесі навчально-екологічної стежки “Дивосвіт навколо нас” за участю студентів створена методична скарбничка екскурсій різного характеру, які розраховані на учнівську аудиторію різного віку. Для ефективної підготовки студентів до організації діяльності учнів на навчально-екологічній стежці до навчального плану підготовки фахівців введено навчальну дисципліну вільного вибору вищого навчального закладу “Методика створення екологічних стежок”. В процесі вивчення навчальної дисципліни “Методика створення екологічних стежок” студенти оволодівають системою професійних знань, необхідних для здійснення екологічної освіти; опановують навичками проектування та організації навчальних екологічних стежок та здійснення природоохоронної роботи; розвивають особисті організаційні, комунікативні та творчі компетенції як основу професійного самовдосконалення.

Практичним результатом створення та функціонування навчальної екологічної стежки “Дивосвіт навколо нас” стало:

- написання на базі навчальної екологічної стежки і успішний захист студентами дипломних робіт різного освітньо-кваліфікаційного рівня;

- публікація у фахових виданнях, матеріалах конференцій різного рівня статей студентів і викладачів, присвячених навчальній екологічній стежці “Дивосвіт навколо нас” та організації різнопланової роботи учнів на ній;

- участь студентів і викладачів з доповідями на Всеукраїнських та міжнародних конференціях з даного питання;

- видання у 2008 р. під грифом Міністерства освіти та науки України навчального посібника “Формування екологічної культури школярів” (Укладачі: В.Д. Мелаш, Л.Г. Вельчева, В.В. Молодиченко);

- проведення Всеукраїнського науково-практичного семінару “Використання агробіологічного комплексу у системі професійної підготовки студентів ВНЗ” та Всеукраїнської науково-методичної конференції “Розвиток біологічної освіти в Україні”;

- проведення методичних семінарів для вчителів біології та екології загальноосвітніх навчальних закладів з вивчення досвіду підвищення рівня екологічної грамотності та формування екологічної культури школярів засобами навчальної екологічної стежки;

- систематичне проведення екскурсій різної тематики для різновікової аудиторії учнівської молоді;

- організація дослідницької роботи студентів на станціях навчальної екологічної стежки під час навчальних та педагогічних практик;

- організація просвітницької роботи студентів серед широких верств населення шляхом проведення екскурсій на екостежці та видання буклету “Навчальна екологічна стежка агробіологічного комплексу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького”.

Висновки. На сьогодні з’явилося багато нових, досить ефективних форм екологічної освіти, однією з них є екологічні стежки. Особливістю роботи на навчальній екологічній стежці є поєднання теоретичних знань з особистою участю в різноманітних практичних справах захисту й поліпшення природи, а також у пропаганді знань про її охорону. Тільки таке поєднання теоретичного пізнання і практичної діяльності формує основу освітньої компетентності учнів з біології.

Таким чином, навчальна екологічна стежка “Дивосвіт навколо нас” є дієвою формою професійної підготовки студентів до формування екологічної грамотності та культури школярів.

Що стосується перспектив подальших розвідок у цьому напрямі, то як свідчить досвід нашої практичної роботи, навчальна екологічна стежка може

і повинна стати осередком дидактичної та методичної роботи у ВНЗ з проблем екологічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко М.Ф. Використання екологічних стежин для екологічної освіти студентів / М.Ф.Бойко // Екологічна освіта і виховання: досвід і перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – К., 2000. – С. 181-185.
2. Борейко В.Е. Пути и методы природоохранной пропаганды / В.Е.Борейко. – 3-е изд., доп. – К.: Киевский экологонатуралистический центр, 2002. – 248 с.
3. Вербицький В.В. Формування практичного розуму цілеспрямованого учня (з досвіду сталого розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти) / В.В.Вербицький. – К.: Деміур, 2002. – 232 с.
4. Захлебный А.Н. На экологической тропе: опыт экологического воспитания / А.Н.Захлебный. – М.: Знание, 1986. – 80 с.
5. Концепція екологічної освіти в Україні. Затверджена рішенням Колегії МОН України, протокол № 13/6-19 від 20.12.2001 р. // Директор школи. – 2002. – Квітень. – № 16. – С. 20-29.
6. Мелаш В.Д. Формування екологічної культури школярів: навч.-метод. посіб. / В.Д.Мелаш, Л.Г.Вельчева, В.В.Молодиченко. – Мелітополь: Вид-во “Мелітополь”, 2009. – 148 с.

АНОТАЦІЯ

Вельчева Л.Г., Васін В.А. Навчальна екологічна стежка „Дивосвіт навколо нас” як засіб професійної підготовки студентів до викладання біології та екології у загальноосвітніх навчальних закладах. У статті розглянуто дидактичні можливості екологічної стежки, розкрита її роль у професійній підготовці студентів, узагальнено досвід створення, наведена характеристика і структура навчальної екологічної стежки “Дивосвіт навколо нас” Мелітопольського державного педагогічного університету та проаналізовано можливості її використання.

Ключові слова. *Екологічна освіта, професійна підготовка студентів, навчальна екологічна стежка.*

АННОТАЦИЯ

Вельчева Л.Г., Васин В.А. Учебная экологическая тропа «Дивосвіт вокруг нас» как средство профессиональной подготовки студентов к преподаванию биологии и экологии в общеобразовательных учебных заведениях. В статье рассмотрены дидактические возможности экологической тропы, раскрыта ее роль в профессиональной подготовке студентов, обобщен опыт создания, приведена характеристика и структура учебной экологической тропы “Дивосвіт навколо нас”

Мелітопольського державного педагогічного університету і проаналізовані можливості її використання.

Ключевые слова. *Екологічне образование, професійна підготовка студентів, навчальна екологічна тропка.*

SUMMARY

Velcheva L.G., Vasin V.A. Educational environmental path “Dyvosvit around us” as a means of training students to teach biology and ecology in secondary schools. The didactics possibilities of ecological path (ecopath) and its role in students training are considered in the article. The development, characteristic and structure of educational ecopath “Wonderful world around us” by Melitopol State Pedagogical University are present. The possible opportunities of its usage are suggested.

Key words. *Ecological education, professional training of students, educational ecopath.*